

5. Сельское хозяйство Украины. – Х.: Издательский отдел НКЗ, 1923. – 232 с.
6. Григорчук П.С., Кузьмінець Н.П. Вказана праця.
7. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – ФП. 1010. – Оп.1. – Спр.11.
8. Там само. – ФП.925. – Оп.2. – Спр.43.
9. Статистика України. Серія II: Сільсько-господарська статистика. Підсумки весняного обслідування сільського господарства України в 1926 р. (Вибірковий перепис селянських господарств). – Х.: Центральне статистичне управління УСРР, 1927. – Т.III. – Вип.10. – №94.
10. Статистика України. Серія II: Сільсько-господарська статистика. Підсумки весняного обслідування сільського господарства України в 1925 р. (Вибірковий перепис селянських господарств). – Х.: Центральне статистичне управління УСРР, 1925. – Т.III. – Вип.8. – №69.
11. ДАВО. – ФП.925. – Оп.1. – Спр.130.
12. Статистика України. Серія II: Сільсько-господарська статистика. Підсумки осінніх обслідувань сільського господарства України в 1925 і 1926 рр. – Х.: Центральне статистичне управління УСРР, 1929. – Т.III. – Вип.12. – №126.
13. Статистика України. Серія II. Підсумки осіннього обслідування врожаю в 1927 р. – Х.-К.: Центральне статистичне управління УСРР, 1929. – Т.III. – Вип.14. – №159.
14. Статистика України. Серія II: Сільсько-господарська статистика. Попередні підсумки вибіркового обслідування сільського господарства України в 1927 р. – Х.: Центральне статистичне управління УСРР, 1927. – Т.III. – Вип.12. – Серія II – №107.
15. Статистика України. Серія II: Сільсько-господарська статистика. Підсумки весняного обслідування сільського господарства України в 1928 р. (Вибірковий перепис селянських господарств). – Х.: Центральне статистичне управління УСРР, 1929. – Т.III. – Вип.15. – №160.
16. Статистика України. Серія XII. Рух цін на Україні в 1927–28 р. – Х.: Держвидв «Господарство України», 1929. – Т.I. – Вип.7. – №179.
17. ДАХМО – ФП.301 – Оп.1. – Спр.130.

* * *

УДК 323.1:329.055.4(438)«192»

Маріанна Пиріг, аспірантка кафедри новітньої історії України, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Україна, м. Львів

Національне питання у діяльності українських ліворадикальних сил Польщі: 20-і рр. XX ст.

Розглядається ставлення українських ліворадикальних сил до національної проблеми у міжвоєнній Польщі. Аналізується характер еволюції політичної платформи лівих партій під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Висвітлюються особливості взаємовідносин між польським та українським ліворадикальними рухами в контексті даної проблеми.

Ключові слова: ліворадикальні сили, національне питання, КПЗУ, КПП, «Сельроб», західноукраїнські землі, право на самовизначення народів.

Маріанна Пиріг. Национальный вопрос в деятельности украинских леворадикальных сил в Польше: 20-е года XX века

Рассматривается отношение украинских леворадикальных сил к национальной проблеме в межвоенной Польше. Анализируется характер эволюции политической платформы левых партий под влиянием внешних и внутренних факторов. Освещаются особенности взаимоотношений между польским и украинским леворадикальными движениями в контексте данной проблемы.

Ключевые слова: леворадикальные силы, национальный вопрос, КПЗУ, КПП, «Сельроб», западноукраинские земли, право на самоопределение народов.

Marianna Pyrig. National question in the activity of Ukrainian left radical forces in Poland: 20th XX century

The attitude of Ukrainian left radical forces towards national problem in interwar Poland is analysed. We also analyze the nature of the evolution of political platform of left parties under the influence of external and internal factors. Peculiarities of the relationship between the Polish and Ukrainian radical left movements in the context of the problem are clarified.

Keywords: radical left forces, the national question, CPWU, CPP, «Selrob» western Ukrainian lands, the right of self-determination of people.

Національне питання в Польщі у міжвоєнний період було надзвичайно актуальним, в першу чергу, на західноукраїнських та західнобілоруських землях. У діяльності усіх українських політичних партій національні вимоги займали одну з чільних позицій. Не оминули своєю увагою дану проблему й ліворадикальні сили, що були представлені Комуністичною партією Східної Галичини (далі – КПСГ), згодом перейменованою у Комуністичну партію Західної України (далі – КПЗУ) та рядом підпорядкованих їй партій та організацій, в тому числі й «Українським селянсько-робітничим соціалістичним об'єднанням» (далі – «Сельроб»). Даний політичний рух, висуваючи на перший план ідею соці-

альної боротьби, не міг не врахувати того факту, що на західноукраїнських теренах гасла національного визволення були більш актуальними та популярними серед населення, аніж економічні.

Метою даного дослідження є висвітлення ролі національного питання у діяльності ліворадикальних сил Галичини у 20-х рр. XX ст., аналіз чинників, які впливали на еволюцію поглядів українських комуністів на дану проблему.

Дана проблема не була достатнім чином висвітлена в наукових дослідженнях. Діяльності КПЗУ присвячено ряд праць радянських істориків, зокрема, І.Васюти, Є.Галушка, М.Панчука [1–4]. Проте, національна проблема у діяльності партії висвітлюється виключно у традиційній концепції пануючої ідеології. Джерельною базою статті є постанови, рішення та резолюції ЦК КПЗУ, документи Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, а також Державного архіву Львівської області.

Політика Польської держави стосовно українських земель у її складі була спрямована на колонізацію даних територій та асиміляцію місцевого населення. «Польська влада виношувала думку розчленувати український народ на дві національні групи – українців на Волині і русинів у Східній Галичині. Це розмежування застосовувалося в різних урядових документах. Наприклад, у статистичних щорічниках, які видавав Головний статистичний уряд, були дві графи: окремо для українців, окремо для русинів» [5, с.153]. Українське питання в усій Польщі, і на західноукраїнських теренах зокрема, було першочерговим саме для польського уряду. Актуальною національна проблема виступала й для провідних політичних партій у краї. Більшість польських політичних сил офіційно не задекларували своє переконання в необхідності колонізаційної політики стосовно західноукраїнських земель, проте навіть прихильники національної та релігійної рівноправності усіх громадян Польщі були переконані, що національне питання в межах єдиної держави слід вирішити лише з користю для цієї держави [5, с.152]. Навіть Польська соціалістична партія (далі – ППС), яка відстоювала автономію національних меншин, в тому числі й українців, стверджувала, що національні проблеми необхідно все таки вирішувати в інтересах Польської держави [5, с.153].

З-поміж політичних партій Польщі у свій позиції стосовно українців виділилася Комуністична робітнича партія Польщі (далі – КРПШ), яка цілком підтримувала вимоги КПЗУ. Проте обидві комуністичні партії розглядали вирішення долі національних меншин, в тому числі й українського населення, лише в контексті послідовності – після робітничого та селянського питань [6, с.23].

КРПШ ніколи не відмовлялася від проголошення права українців на самовизначення, але стосовно інших пунктів в певні періоди відходила від своїх традиційних позицій [5, с.153]. Це можна пояснити тим, що партія проходила період своєї становлення та кристалізацію політичних вимог. КРПШ у своїй початковій програмі чітко зазначила, що головною метою її діяльності є соціальна революція та диктатура пролетаріату [7, с.76–77]. На I з'їзді партії було чітко висловлено переконання, що невдовзі пролетарська революція охопить й Польщу. Для КРПШ на цьому етапі не існувало навіть концепції незалежної Польської держави. Усі нові країни, що постали після завершення Світової війни, трактувалися виключно як тимчасові утворення, що припинять своє існування одразу ж після перемоги світової пролетарської революції, тому для комуністів в той час у практичній політиці не існувало таких політичних гасел як автономія, самовизначення та самостійність [8, с.34]. Фактично це означало, як зазначав свідок тогочасних подій Ян Регула, що партія відмовлялася від ідеї будь-якого самостійного існування Польщі і готова була увійти в майбутній союз радянських республік із правом виходу за бажанням [8, с.34].

Свою позицію КРПШ змінила уже через декілька місяців після проведення I з'їзду партії. Цьому передували тривалі конфлікти із Москвою саме стосовно національного питання [7, с.83,85]. У квітні 1919 р. у її політичній платформі, з'являється гасло боротьби за побудову Польської Республіки Рад Робітничих Депутатів [8, с.38]. В перші роки свого існування КРПШ була переконана, що національні питання будуть вирішені лише у результаті світової пролетарської революції, а оголошення автономії національних меншин лише призупинить цей процес.

КПСГ під час українсько-польської війни 1918–1919 рр. визнала слупність боротьби проти польських окупантів, але в той же час не підтримала український уряд Є.Петрушевича та його сподвижників. Як згодом зазначив О.Крілик: «Хотіли ми класової боротьби за приєднання до Української радянської республіки» [9, с.328]. Після встановлення польської влади в краї, КПСГ сприйняла цей факт як доконану реалію та розпочала пошук шляхів контакту із КРПШ.

В КПЗУ розуміли, що самостійно реалізувати свої гасла вони не зможуть, так само як і об'єднати навіть усіх робітників та селян Галичини і Волині. Для цього їй була необхідна підтримка польських колег. І, звичайно, в першу чергу, розуміння саме поляками необхідності боротьби за право всіх націй, що стали проживати в новоствореній Польщі, на самовизначення: «тільки послідовне проведення принципу національного самоозначення цілого КПП, особливо її польського частини, гарантує справжнє подолання національної роздробленості в революційному русі Польщі» [6, с.25]. Саме це завдання стояло перед керівництвом комуністичного руху Польщі, і фактично не залежало від галицьких радикальних діячів.

Як і КРПП, КПСГ оголосила єдино можливим шляхом вирішення будь-яких національних конфліктів та політичних і соціальних криз лише соціальну революцію. На протриванні своїм ідейним противникам, тобто націонал-демократичним силам, прихильникам С.Петрушевича та навіть соціал-демократам, які на перший план ставили саме національне визволення та побудову національної держави, комуністи спробували запропонувати своє бачення ситуації. Щоб довести своє твердження стосовно неможливості вирішення українського питання без встановлення соціальної рівності та побудови держави робітників і селян, комуністи звернулися до найближчих для українців прикладів, в тому числі до ситуації у самій Польській державі. Полякам вдалося здобути незалежність, побудувати власну національну державу, проте це не допомогло, на переконання КПСГ, розв'язати жодну соціально-економічну проблему. «Ось до чого довели патріоти, до чого веде кожна національна держава, кожне національне панство. Польське робітництво і бідніше селянство рішилося пірвати зі своїми патріотами маючи вже то, до чого стремить доперва Петрушевич і його кліка в Сх. Галичині, маючи свою національну державу. Це повинно бути наукою для нас, що не в будуванню нашої національної держави під проводом Петрушевича і других ріжношерстних панів наше визволення, але що єдиний вихід для нас – це соціальна революція, це рішуча боротьба за перехід влади в наші руки, руки робітників і бідного селянства» [10, с.12]. Така аргументація даного підходу до вирішення українського питання не була надто переконливою, адже враховуючи стан економіки, в якій перебувала відновлена Польща всього лиш через кілька років по завершенні війни, розраховувати на швидке вирішення усіх назрілих проблем було неможливо.

Відбулися зміни у поглядах комуністів після війни 1920 р. та підписання Ризького мирного договору. На II Конгресі Комінтерну було підтверджено те, що комуністи повинні підтримувати національно-визвольні рухи в державах, але виключно, якщо вони носять революційний характер [7, с.91]. У грудні 1922 р. Виконком Комінтерну знову наголосив керівництву КРПП про необхідність включення у її програму ідеї права народів на самовизначення, яке ще з 1917 р. було прийняте радянським керівництвом, незважаючи на можливість їхнього відокремлення від Польської держави.

Під час II з'їзду КРПП, що тривав впродовж 19 вересня – 2 жовтня 1923 р., тривали серйозні дискусії стосовно національної проблеми, в яких активну участь брали й представники КПЗУ, як нової складової частини польської партії. Конфлікти були спричинені різними підходами до трактування проблеми, на чому акцентував увагу Осип Крлік [9, с.628]. У результаті на з'їзді затверджено рішення про те, що польські робітники повинні підтримувати бажання інших народів щодо звільнення від національних утисків, адже це необхідна умова соціального визволення для всього пролетаріату Польщі. Таким чином, обґрунтованими були визнані вимоги відкриття українських шкіл, участі місцевого населення в адміністрації та інших органах управління. У постанові «За вашу та нашу свободу» було засуджено політику польської влади у Галичині і стверджено, що вона ґрунтується лише на брутальній силі [9, с.572].

Наслідком таких дій КПП стало зростання прихильності українців, білорусів та інших національних меншин до комуністичних ідей і самої партії, проте з іншого боку КРПП втрачала підтримку польського населення. Як зазначає Ллудіан Кепинський «це була драма, а можливо, і трагедія КПП» [5, с.153]. З цього моменту розпочалися пошуки комуністичними силами таких лозунгів, які б задовольняли прагнення як українців так і поляків.

У червні 1924 р. мав відбутися I з'їзд КПЗУ, проте умови існування нелегальної партії не дозволили провести його належним чином. В першу чергу, це було спричинене неможливістю присутності представників від тих організацій, які творили основу КПЗУ. З 36 запланованих учасників прибув лише 21. З них частина делегатів мала лише право дорадчого голосу [11, с.1]. Зважаючи на такі умови було прийнято рішення замість з'їзду провести лише конференцію. Поряд із рядом організаційних питань висувалося й національне питання.

Конференція КПЗУ 1924 року в заключній постанові оголосила, що гаслом партії в національному питанні є: «створення радянської Західної України в об'єднанні з УСРР. Завданням цього клича є вказати, що Компартія керуватиме боротьбою за національне визволення скеровуючи її на шлях соціальної революції» [11, с.11]. Незважаючи на це гасло, оголошувалося, що, враховуючи умови, за яких перебуває Західна Україна у складі Польщі, необхідна тісна співпраця українських та польських робітників. Таким чином, національна проблема порушувалася на конференції ще й при обговоренні проблем робітничого, в тому числі й профспілкового руху. Необхідно зазначити, що тут простежується й суперечність у переконаннях українських ліворадикалів Галичини, оскільки в своїй постанові комуністи чітко зазначили, що «окремі українські профспілки не мають ніяких даних на існування й розвитку» [11, с.12]. Таким чином, КПЗУ, одночасно стверджуючи окремішність та право на самовизначення українців, водночас заперечувала їхню здатність на самостійній революційній, чи хоча б профспілковій рух.

Всередині 1920-х рр. розпочалася тривала дискусія між КПП та її частинами – КПЗУ та КПЗБ. Саме на теренах Західної України та Західної Білорусі під владою Польщі, політика останньої, особливо в національному питанні, як сприймалася вкрай болючо. Причину цього комуністи вбачали у межуванні із «національно-рідними їм Радянськими республіками, які стремлять до з'єднання з ними, що загрожує існуванню Польщі в її сучасних границях» [6, с.23]. Прагнення об'єднання із рештою своїх національних територій, безперечно, було традиційно сильним на цих територіях, проте, незважаючи на радянську політику коренізації, більшість як українського так і білоруського населення не бачило свого майбутнього у союзі радянських республік. Така ситуація спонукала місцевих комуністів до перегляду ряду своїх гасел.

Ініціювала дискусію саме білоруська партія. Зокрема, КПЗБ у січні 1926 р. на III конференції партії висловила пропозицію щодо заміни гасла народів на самовизначення та приєднання до Радянського Союзу на право національних меншин на автономію у складі Польщі [5, с.155]. Дана ситуація викликала необхідність переглянути свої твердження стосовно національного питання й українських комуністів. Це супроводжувалося тривалими дискусіями, які завершилися у червні 1926 р. на пленумі ЦК КПЗУ. Проте, ще у лютому 1926 р. партія звернулася до Виконавчого комітету Комінтерну та зазначила, що КПЗУ виступає проти ідеї боротьби лише за автономію західноукраїнських земель у складі Польщі. У резолюції, прийнятій на червневому засіданні прозвучала як критика в бік КПЗБ так і безпосередньо КПП та Комінтерну. Українські комуністи зауважили, що головною помилкою білоруської партії була переоцінка нею впливу дрібноміщанських націоналістичних партій на суспільність і впевненість у тому, що місцеве населення не виявляє готовності до масового революційного руху. Із цієї тезою ЦК КПЗУ не готовий був безапеляційно погодитися: «такий підхід до справи є невірний, так як III Конференція КПЗБ зовсім не переоцінила впливу дрібноміщанських партій на З.Б. (Західну Білорусь – авт.), а навпаки, відмічуючи цей факт, що ріжні націоналістичні білоруські угруповання користуються невеликим впливом в масах, тим самим ствердила, що не може бути мови про якийсь масовий автоматичний рух» [12, с.16]. Таким чином, на переконання галицьких комуністів, їхні білоруські колеги здійснили не помилку, а радше втратили оцінку ситуації та своїх можливостей.

Сутність помилки в національному питанні білорусів полягала в тому, як ствердила КПЗУ, що вони оцінюють період стабілізації капіталістичного ладу відсунули революційне розв'язання даної проблеми («до повстання революційної ситуації, а до цього часу висунули як програму мінімум в нашій націоналістичній політиці боротьбу за «частинне» жадання автономії і краювого союму»). Таким чином, єдиною хибною, проте доволі вагомим, українські комуністи могли вважати лише те, що КПЗБ взяла курс на поліпшення становища в межах «буржуазно-шляхетської державності», а не її повалення [12, с.16].

У свою чергу КПЗУ відкинула будь-які можливості змінити чи навіть скорегувати свою тактику у національному питанні. «Такий підхід до справи при одночаснім видвиганню клича незалежності Польщі мусів об'єктивно створити таке положення, нібито наша партія зі шляху революційної розв'язки національного питання сходить на шлях конституційний, нібито ми боремося за реформи сучасної Польщі, яка котраанектувала чужі національності, а не за повалення тієї Польщі, не за цілковите перекреслення її кордонів» [12, с.17]. Така зміна в тактиці партії була б не зрозумілою та не прийнятною для її прихильників, адже суперечила б усім ключовим програмним засадам й попереднім гаслам. На думку ЦК, це не тільки послабило би позиції партії, але й, в першу чергу, посилює становище головних ідейних ворогів – «націоналістичних» партій. Таким чином, ЦК КПЗУ

прийняло рішення повністю солідаризуватися із резолюцією в справі територіальної автономії, що була затверджена Президією Комуністичного Інтернаціоналу, який стверджував що здобуття національно-культурної автономії задовольнить лише інтереси невеликої верстви народу, а саме інтелігенції, а не робітничого класу.

Необхідно зазначити й те, що комуністи не бачили в Польщі державу, яка здатна побудувати багатонаціональну державу і в той же час ефективно вирішувати національні питання на зразок, для прикладу, Австрійської монархії [6, с. 24]. Проте, порівнювати національну ситуацію в колишній імперії та тогочасній Польській державі було дещо нелогічно.

На аналогічних позиціях стояла й новостворена ліворадикальна партія – «Сельроб», оскільки залишалася підконтрольною ЦК КПЗУ. Але у своїй програмі партія приділила національній справі доволі незначну увагу, обмежившись лише твердженням про тісний зв'язок із соціальними рухами, та зазначенням, що це одна з «головних проблем політики селянських і робітничих мас» [13, арк. 3].

Нова хвиля дискусій стосовно національного, і, особливо, українського питання розгорнулася у 1926–1928 рр., що було пов'язано із розламом, який розпочався у КП(б)У й згодом розширився на усі пов'язані із нею партії. Національне питання в розпал дискусій зайняло чи не головне місце. Як зазначалося на VII конференції КПЗУ: «питання організації піддержки для національно-визвольної боротьби українських та білоруських працюючих мас з боку польського пролетаріату (акції, протести проти терору, проти національного гніту і т.д.), стає тепер справою великої ваги» [14, с. 22–23]. Безперечно, на перший план вийшла боротьба проти ухилів у партії від так званого «ленінського розуміння» національного питання. З боку більшовицького керівництва у Києві недопустимими були розмови місцевих галицьких комуністів про автономію Західної України у складі Польщі. Проте втрачати кадри на даному етапі комуністичне керівництво не бажало і ЦК КПП прийняв позицію Комінтерну: «немає потреби усувати від роботи відповідальних товаришів, котрі проявили у попередній своїх партійній лінії збочення у справі національній, але щиро хочуть ... здійсненні помилки виправити на ґрунті впровадження у життя ухвал КІ (Комуністичного Інтернаціоналу – авт.). Таких товаришів необхідно і на майбутнє залучати до керівної роботи у партії» [15, арк. 11].

Пропагувати ідею об'єднання Західної України із радянської Україною у другій половині 1920-х рр. для ліворадикальних сил ставало дедалі важче, враховуючи як зміни, що відбувалися у політиці радянського керівництва, так і, в першу чергу, антирадянську пропаганду, яку розпочали національно-демократичні сили на чолі із Українським націонал-демократичним об'єднанням (далі – УНДО). Кількість прихильників об'єднання західноукраїнських земель із радянською Україною постійно зменшувалася. Таким чином, КПЗУ довелося поєднати боротьбу проти польської влади та українських демократичних сил із ідеями права українців на самовизначення.

КПЗУ звинуватила УНДО у спекулюванні національним питанням: «... вона старатися ... перемінити його в зброю агресивної політики проти СРСР та підшвиваючись під облудні гасла створення різних «незалежних» Грузії, України і т.д. старатися теж і по національній лінії промостити собі шлях для майбутньої збройної виправи проти СРСР і УСРР» [16, арк. 38]. Категорично заперечували комуністи й сподівання своїх опонентів, що визволення Західної України з-під польської влади можливе будь-якими зовнішніми силами [6, с. 24].

На VII конференції КПЗУ своїм першочерговим завданням у національній сфері оголосила необхідність «ще і ще раз вияснювати масам, що в руках бундівських політиків, котрі сприяли з польським фашизмом, національні кличі були і є тільки засобом баламучення мас, що єдиним керівником боротьби працюючих мас за їх повне класове і національне визволення це тільки пролетаріат, це тільки КПЗУ» [6, с. 23]. Поряд із цим передбачалася постійна ідеологічна боротьба з найбільшим та найуспішнішим опонентом – УНДО. Зокрема, першочерговим завданням ставалася необхідність спаралізувати усі спроби УНДО протиставляти українські маси польським та єврейським, «звернувши особливу увагу на кампанію проти бундівських і (радикальних) антисемітських «подвигів», що свій вислів знайшли в акції «Діла» в зв'язку із вбивством Петлери та в брехні, цькуванні УСРР з приводу «жидівської колонізації» [6, с. 23–24].

Одним із шляхів протистояння з УНДО КПЗУ бачила саме максимальне розширення своєї активності у національній сфері, зокрема підтримку питання стосовно збільшення кількості українських шкіл, участь українців у самоврядуванні тощо, і, таким чином, «на конкретній боротьбі за ці частинні домагання демаскувати УНДО, радикалів і т.д., як агентів польського фашизму,

виявляти їх продажність та нездібність керувати національно-визвольною боротьбою українських працюючих мас» [6, с. 24].

Змінилося гасло права народів на самовизначення лише у 1931 р., коли КПЗБ, КПЗУ та КПП, говорячи про відокремлення від Польщі, уже не згадували про возз'єднання із СРСР. У 1935 р. КПП висуває гасло автономії Західної України, яке востаннє згадується у партійних документах 1936 р. Проте КПЗУ наголошувала, що готова погодитися лише на відокремлення від Польщі й за це буде боротися [5, с. 156].

Таким чином, національна проблема залишалася актуальною впродовж всього існування КПЗУ. Проте формування ставлення партії до українського питання у Польщі відбувалося лише на початку та у середині 1920-х рр. Це зумовлено як впливом на партію політичних процесів у державі й за її межами, так і ситуацією всередині самої КПЗУ, її відносинами із КПП та Комінтерном. Національне питання у програмних засадах та діяльності ліворадикальних сил еволюціонувало від віри в національне визволення шляхом світової пролетарської революції та відокремлення від Польщі, до боротьби за автономію у складі Польської держави.

Список використаних джерел

1. Васюта І. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні 1921–1939. – Львів: Видавництво при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1988. – 172 с.
2. Галушко Є. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919–1928 рр. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1965. – 261 с.
3. Панчук М. «Білі плями» героїчного літопису: із історії Комуністичної Партії Західної України. – К.: Політвидав України, 1989. – 129 с.
4. Панчук М. Боротьба КПЗУ за ідейне й організаційне зміцнення партійних лав і посилення впливу на маси. – К.: Вища школа, 1982. – 198 с.
5. Кециньский Л. Українське питання у Польщі у міжвоєнний період / Актуальні проблеми історії КПЗУ. До 70-річчя створення партії. – Львів: Інститут суспільних наук АН УРСР, 1990. – 321 с.
6. Постанови II З'їзду Комуністичної партії Західної України. – Львів: Видання ЦК КПЗУ, 1925. – 100 с.
7. Dziewanowski M. The Communist Party of Poland. An Outline of History. Second edition. – USA: Harvard University Press, 1976. – 419 p.
8. Reguła J. Historia Komunistycznej Partii Polski w świetle faktów i dokumentów 2-ie wyd., rozsz. i uzup. – Warszawa, 1934. – 343 s.
9. Komunistyczna Partia Robotnicza Polska. Zjazd (2): 19. IX.–2. X. 1923: Bolszewo, Rosja) Protokoły obrad i uchwały / przygotowali do druku i wstępem opatrzyli: Gereon Iwański, Henryk Malinowski i Franciszka Świetlikowa. Zjazd Komunistycznej Partii Robotniczej Polski, Warszawa: Książka i Wiedza, 1968. – 693 s.
10. Маніфест Центрального Комітету Комуністичної Партії Східної Галичини до українських робітників та бідних селян. – Львів: Б.в., Б.р. – 14 с.
11. Постанова П'ятої Конференції Комуністичної Партії Західної України. – Львів: Видання Центрального Комітету КПЗУ, 1924. – 16 с.
12. Резолюції Пленума Ц.К. К.П.З.У. з червня 1926 р. – Львів: Видання ЦК КПЗУ, липень 1926. – 17 с.
13. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф.351. – Оп.1. – Спр.1.
14. VII Конференція КПЗУ (резолюції). – Львів: Видання ЦК КПЗУ, квітень 1927. – 26 с.
15. Державний архів Львівської області. – Ф.121. – Оп.2. – Спр.10.
16. Там само. – Спр.9.

* * *